

Підсумовуючи, варто зазначити, що вирішення проблеми відчуження в освіті пов'язане з необхідністю реалізації ціннісно-смыслового підходу. Можна стверджувати, що освіта на особистісному рівні – це смыслове, суб'єктне сприймання реальності, і ніяка предметна діяльність не гарантує утворення наперед заданого смислу. Адаже особистість розвивається не лише завдяки процесам і діяльностям, що актуалізуються змістом дисциплін, котрі вивчаються, їх об'єктивним значенням, а насамперед тими суб'єктивними смислами, що відкриваються студентам у процесі їх вивчення.

1. Бреслав Г. М. Образование и подготовка психологов: дилеммы гуманистической психологии / Г. М. Бреслав // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / [под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Щур]. – М.: Смысл, 1997. – С. 249-256. 2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с. 3. Дубовицкая Т. Д. Развитие самоактуализирующейся личности учителя: контекстный подход / Дис. ... доктора психол. наук:

19.00.07 / Татьяна Дмитриевна Дубовицкая. – М., 2004. – 352 с. 4. Каган М. С. Системно-синергетический подход к построению современной педагогической теории / М. С. Каган // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 212-245. 5. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. / А. Н. Леонтьев; Т. II. – М.: Педагогика, 1983. – 320 с. 6. Леонтьев Д. А. Осмысленность искусства / Д. А. Леонтьев // Искусство и эмоции: Материалы международного научного симпозиума / [под ред. Л. Я. Дорфмана, Д. А. Леонтьева, В. М. Петрова, В. А. Созина]. – Пермь: Пермский госуд. институт культуры, 1991. – С. 57-71. 7. Сенько Ю. В. Гуманитарные основы педагогического образования: Курс лекций: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Ю. В. Сенько. – М.: Издательский центр "Академия", 2000. – 240 с. 8. Смирнов И. П. Синергетика открытого профессионального образования / И. П. Смирнов // Мир образования – образования в мире. – 2002. – № 4. – С. 3-17. 9. Сухоруков А. С. К проблеме отношения общей психологии и методологического движения: "значение" и "смысл" как системообразующие уровни деятельности / А. С. Сухоруков // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. – 1998. – № 1. – С. 3-7. 10. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 367 с. 11. Фромм Э. Иметь или быть / Э. Фромм. – М.: Прогресс, 1990. – 336 с.

Надійшла до редколегії

Л. Сердюк, докторант

ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ ОСОБИСТІСНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В ІНТЕГРОВАНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглядаються особливості впливу системи цінностей та особистісних факторів на самореалізацію студентів в інтегрованому освітньому середовищі.

The features of system values' development, which are inherent for high school students, are considered in the article.

Проблема інтеграції людей з обмеженими можливостями в освітнє середовище, базуючись на принципі "рівний – рівному", гостро постає перед сучасним суспільством. Для забезпечення дієвої програми комплексної психолого-педагогічної підтримки всіх учасників навчального процесу інклюзивної освіти, відповідно необхідне комплексне психологічне дослідження факторів та перешкод особистісної самореалізації.

Актуальність даного дослідження визначається практичною необхідністю у визначенні факторів внутрішньої рівноваги і розвитку особистості, важливих умов ефективності і успішності професійного становлення та майбутньої професійної діяльності, що вимагає реалізації власних можливостей та сприяє адекватній соціальній поведінці та самореалізації особистості.

Самореалізація особистості в освіті – один із етапів розвитку і становлення особистості. Розвиток готовності особистості до самореалізації, як прояву задатків і можливостей, пов'язана з гуманістично орієнтованою освітою, цілісним підходом до розвитку особистості. Самореалізація передбачає збалансований і гармонійний розвиток різних аспектів особистості шляхом докладання адекватних зусиль, спрямованих на розкриття особистісного потенціалу.

Самореалізація є не що інше, як перехід можливості в дійсність, таким чином, самореалізація є форма, у якій людина забезпечує власний розвиток, саморозвиток є підстава стійкості людини як складної, але цілісної психологічної системи, що само організується (Клочко, Галажинський).

Самореалізація, саморозвиток, самоактуалізація, самовизначення особистості, як і інші "само-" (саморух, самодетермінація та ін.), є факти, які проявляються реально і повсюдно. У психології вони зафіксовані й описані, але в достатній мірі не пояснені. Справа в тому, що "само" припускає дещо, що виходить із внутрішнього, дещо самопричинне, спонукуване і регульоване зсередини.

Згідно з К. Роджерсом, розвиватися в напрямку до самореалізації може людина тільки самостійно, ніхто не може в цьому напрямку її штовхати. Проте, при цьому повинні бути наявні принципово важливі умови, у яких

відбувається становлення особистості людини. Найважливішими психологічними характеристиками людини є ступінь активності її власних зусиль, спрямованих на подолання життєвих труднощів, почуття особистої відповідальності за події, що з нею відбуваються [7; 8]. Актуального значення ці характеристики набувають у ході соціальної адаптації до мінливих умов сучасного життя. Особлива роль у динамізмі соціальних умов (як сприятливих, так і небажаних) належить студентській молоді. Несприятливими факторами є виключеність з активного життя, пасивність, несамостійність, інфантильність молодих людей, пріоритет матеріальних та вузько прагматичних цінностей і т. д.

В якості самостійної проблеми психології можна виділити проблему бар'єрів самореалізації. Що перешкоджає людині стати досконалішою, досягати значимих результатів у житті шляхом прийняття та зміни себе?

Серед найсуттєвіших бар'єрів самореалізації (перешкод) можна виділити наступні:

- нездатність стати суб'єктом власного саморозвитку (роль такого суб'єкта виконують інші);
- нерозвинутість здібностей до самопізнання – нечіткість уявлень про себе призводить до неадекватної постановки цілей;
- не сформованість механізмів саморозвитку: неприйняття себе, неправильні уявлення про власні перективи та ін.;
- стереотипи та установки, пов'язані із неадекватною значимістю інших людей тощо.

Розуміючи, що етап навчання у ВНЗ, є важливим етапом соціалізації особистості, глибоко пов'язаний із процесами саморозвитку особистості, особистісної самореалізації, цей етап припускає створення умов для ефективного розв'язання освітніх завдань.

Роль діяльності в розвитку особистості розкривається у багатьох роботах, насамперед, Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, Л. І. Божович, Д. Б. Ельконіна, В. І. Слободчикова та ін. Змістом освіти як і будь-якого іншого виду діяльності є створення духовних і матеріальних цінностей [18]. Однією із провідних тенденцій

сучасної освіти – її гуманітаризація, що створює для людини гідні цілі гідного існування, допомагає жити за принципом "рівний – рівному".

У сучасної освіти з'явилися і нові цінності: саморозвиток, самопроєктування, самоосвіта, самореалізація, творчість та інші, що дозволяють істотно розширити простір світогляду людини, яку можна розглядати як самоорганізуючу систему. Такий погляд на людину і її освіту бере початок у синергетиці, яка стверджує, що система буде самоорганізуючою, "якщо вона знаходиться в мінливому середовищі і, в якості однієї зі своїх зовнішніх функцій, здатна робити свої елементи алгоритмом для виникнення іншої такої системи, з урахуванням змін середовища". До такого розуміння світу на всіх рівнях – фізичному, біологічному, екологічному, соціально-економічному – приходить наука, розглядаючи розвиток не як рух за елементарними законами лінійної перспективи, де можна прорахувати все до кінця, а як рух за нелінійними законами. Синонімами освіти сьогодні виступають "розширення можливостей", "актуалізація потенціалу особистості", "саморозвиток", де зливаються воедино передісторія розвитку людини, її сьогодення, у якому вже представлене її майбутнє. Для того, щоб освіта стала гуманістично орієнтованою, вона повинна "набути особистісного смислу".

Період студентства – це період пошуку оптимального сенсу життя, і ускладнюється тією обставиною, що вибір основної стратегії життя збігається з періодом, коли в людини ще маленький життєвий досвід, мало життєвої мудрості, а освітній процес у школі та ВНЗ не створює належних умов для головного завдання – постановки життєвих цілей та вибору провідної лінії життя. У студентів з інвалідністю особливість етапу навчання у ВНЗ пов'язана із дією багатьох факторів, обумовлених впливом на формування особистості інвалідизуючого дефекту. У результаті чого, можуть формуватися неправильні уявлення про себе, свої можливості, здатності і, як наслідок, деформація життєвого сценарію, неадекватний професійний вибір, неефективність процесу професійного становлення, відсутність або перекручування мотивації навчання, життєвих планів, цілей тощо. А як показано В. Е. Чудновським, особливе значення у формуванні й розвитку особистості має орієнтація на віддалені цілі, які, по суті, є сенсом життя. Самореалізацію особистості можна розглядати як мотив, як опредмечування її сутнісних сил і потреб, прагнення продовжити своє буття як особистості в інших людях. Теорію самореалізації доповнюють також ідеї "сенсу життя" (В. Франкл), "відповідальності за право волі" (Е. Фромм), "актуалізаторської діяльності" (Е. Шостром).

Дослідженню даної проблеми присвячено значну кількість робіт [3; 4; 6; 10; 13; 16; 17; 18 тощо]. З поняттями особистісної самореалізації асоціюють цілий ряд близьких за своїм значенням понять: "психічне здоров'я", "нормальна й аномальна особистість", "позитивний стиль життя", "емоційний комфорт", "якість життя", "самоактуалізована особистість", "психологічне благополуччя особистості" та ін. [12; 14].

Часто зазначені поняття співвідносяться з категорією "психічне здоров'я". Описуючи критерії психічного здоров'я, дослідники головну роль відводять психічній рівновазі і пов'язаній з нею гармонійності організації психіки і її адаптивних можливостей, адекватність суб'єктивного сприйняття відображуваним предметам, явищам і обставинам, відповідність психічних реакцій інтенсивності зовнішніх подразників, упорядкованість і причинну обумовленість психічних явищ, критичну самооцінку і оцінку навколишніх обставин, здатність до адекватної зміни поведінки відповідно до змін навколишнього оточення і його

організації відповідно до прийнятих морально-етичних норм, почуття прихильності та відповідальності по відношенню до близьких людей, здатність складати та реалізовувати свій життєвий план.

Р. М. Райан і Е. Л. Дісі вважають, що зв'язок між фізичним здоров'ям і психологічним благополуччям є очевидним. Хвороба часто викликає функціональні обмеження, які зменшують можливість для задоволеності життя. Суб'єктивна життєздатність співвідноситься не тільки з такими показниками психологічного благополуччя, як автономія і позитивні взаємини з навколишніми, але й з фізичними симптомами.

У даному дослідженні особливості самореалізації (та бар'єри самореалізації) особистості студентів в інтегрованому освітньому середовищі виявлялися через діагностику самоставлення студентів з обмеженими можливостями здоров'я та студентів без проблем здоров'я, взаємозв'язок показників самоставлення з ціннісними утвореннями, особливості сприймання взаємозв'язку минулого, теперішнього та майбутнього в структурі психологічного часу особистості, можливості та особливості самореалізації студентів в інтегрованому освітньому середовищі.

Дане дослідження проводилося в інтегрованих студентських групах Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна", де здорові студенти навчаються разом із студентами з обмеженими можливостями. У дослідженні були використані наступні методики діагностики: самоставлення (Столін – Пантелєєв); САТ (самоактуалізаційний тест, адаптований варіант методики Шострома); СЖО (смислжиттєві орієнтації, Леонтьєв); сприймання взаємозв'язку минулого, теперішнього та майбутнього в структурі психологічного часу особистості (Кронік); діагностики вольової саморегуляції. При математико-статистичній обробці даних використовувалися методи аналізу вірогідності розбіжностей між вибірками, дискриптивна статистика та кореляційний аналіз.

В дослідженні взяли участь студенти з обмеженими можливостями здоров'я – 128 осіб; студенти, що не мають інвалідності – 122 особи ("здорові").

Звичайно, ми очікували знайти істотні відмінності за досліджуваними показниками між вибірками здорових студентів та студентами з обмеженими можливостями, розвиток який обумовлений дефіцитарністю особистісних ресурсів. Проте, вираженість показників самоставлення, свідчить про несуттєві відмінності в особистісних профілях виділених груп студентів.

Для оцінки відмінностей було проведено порівняння вибірок за допомогою t-критерію Стьюдента. Достовірні суттєві відмінності виявлено лише за шкалою очікуваного позитивного ставлення інших ($p < 0,001$).

Для виділених груп характерна також схожість профілів за показниками самореалізації особистості. Достовірні відмінності виявлені за показниками по шкалах спонтанності ($p < 0,001$), компетентності в часі, підтримки, ціннісних орієнтацій, гнучкості поведінки, сензитивності до себе, самоповаги, самоприйняття ($p < 0,05$).

В смисложиттєвих орієнтаціях відмінності проявляються за шкалами орієнтація на процес ($p < 0,001$), локус контролю "Я" ($p < 0,001$), показники за якими більш вираженими є у студентів з інвалідністю. Також для останніх більшою мірою характерна настирливість у досягненні цілей ($p < 0,05$).

Для виявлення можливості регуляції свідомості та поведінки особистості з обмеженими можливостями через вивчення сприймання взаємозв'язку минулого, теперішнього та майбутнього в структурі психологічного часу нами використовувалася методика О. О. Кроніка [9], що дало можливість виявити низку цікавих відмін-

ностей у студентів з інвалідністю та у здорових студентів. У студентів з інвалідністю очікувана тривалість життя значно нижча, ніж у здорових – у середньому на 26 років. На жаль, виявлено випадки, коли 20-річна людина планує прожити 27-40 років. Оцінка тривалості життя, будучи показником духовного благополуччя, є суб'єктивним показником рівня здоров'я.

Показник реалізованості, який залежить від питомої ваги прожитого в суб'єктивній картині життя, в здорових студентів нижчий, що показує дещо більші перспективи у даних осіб, проте в студентів з обмеженими можливостями цей показник знаходиться в межах норми для даної вікової категорії (0,35-0,40, Кронік).

Дуже важливим показником є психологічний вік (ПВ) людини, який є інтегральним показником ставлення людини до часу життя, та його співвіднесення з паспортним віком (хронологічним). Відповідність психологічного та паспортного віку свідчить про вміння людини знайти прийнятний для себе темп життя, співвіднести домагання з можливостями. Виявлено, що у здорових студентів ПВ близький до хронологічного (ХВ). У студентів з обмеженими можливостями цей показник дещо вищий ніж у здорових. Слід звернути увагу на розкид даних: лише у 40 % студентів з обмеженими можливостями ПВ адекватний ХВ, у 27 % знаходиться в межах 14 років, що може бути показником дуже не реалізованого творчого потенціалу, у 33 % – 28 років, що може бути викликати песимістичність та збідність життєвих перспектив і може супроводжуватися вираженими споживацькими та гедоністичними орієнтаціями, оскільки, завищений ПВ корелює з низькими показниками самопочуття, активності, настрою та життєвого задоволення [20].

Оцінки 5-річних інтервалів життя, їхній рівень, що вказують на ставлення людини до свого теперішнього, минулого та майбутнього, свідчать про високу значимість студентських років у житті як здорових студентів, так і студентів з інвалідністю, незначна кількість 10-бальних оцінок свідчить про раціональне сприймання свого буття.

Таким чином, отримані дані свідчать про недостатню виразність (дефіцитарності) особистості у студентів з ОМ та адаптованість до умов інтегрованого навчання. Проте внутрігрупові зв'язки у виділених групах мають певні відмінності. Спостерігається висока потреба студентів з ОМ у допомозі близького оточення, що стосується вибудовування життєвих завдань і одержання зворотного зв'язку щодо процесу і результативності їхнього життя. Соціальне оточення має значний вплив на ефективність і якість життя студента з обмеженими можливостями, як у смислі реальної допомоги, так і психологічної підтримки їхнього суб'єктивного благополуччя.

В інтеркореляційній матриці показників, що характеризують особистість "здорових" студентів, більшість показників, характеризуються розгалуженою мережею взаємних кореляцій, чого не відмічається у вибірці студентів з обмеженими можливостями.

Такі особливості свідчать про відмінності в особистісній організації порівнюваних категорій досліджуваних. Якщо в здорової людини зв'язки між особистісними характеристиками взаємозамінні, гнучкі, то в людей з ОМ ці зв'язки організовані односпрямовано, переважно детерміновано показниками *очікування підтримки інших та очікування позитивного ставлення інших*.

Отже, система побудови зв'язків між особистісними характеристиками людини з ОМ менш динамічна та адаптивна, важливим компонентом цієї системи є підтримка інших, за рахунок її ресурсу здійснюється саморегуляція, мобілізуються інші структури особистості.

Успішність самореалізації людини з ОМ полягає в забезпеченні можливостей розвитку Я за допомогою

власних зусиль, спільній діяльності з іншими людьми (ближнім і далеким оточенням), суспільством в цілому. Психологічне благополуччя особистості припускає збалансований і гармонійний розвиток різних аспектів особистості шляхом докладання зусиль, спрямованих на розкриття особистісного потенціалу. Оскільки, психологічне благополуччя особистості залежить від характеристик життєвого світу, особистісного простору і можливостей навколишнього середовища, то забезпечуючи оптимальний психологічний супровід навчання студентів з ОМ в інтегрованих групах, через підтримку та позитивне ставлення можна значно вплинути на їхнє психологічне благополуччя і якість життя.

Осмисленість життя, що позитивно корелює із показниками психологічного благополуччя, тому з підвищенням психологічного благополуччя особистості сприятиме підвищення показників осмисленості життя, усвідомлення життєвих цілей та оцінка ймовірності їх досягнення.

Висновки. У трансформації цілей освіти, створення умов для самореалізації особистості в освітньому середовищі, тим більше студентів з інвалідністю, може бути використана синергетика як загальна дослідницька установка, як когнітивна схема дослідження, як метод наукових досліджень і практичної діяльності.

Моделювання освітніх систем з урахуванням синергетичного принципу самоорганізації відкритих систем створює найоптимальніші умови для їх осмислення. Синергетична інтерпретація відкритих систем, що розвиваються, до яких належить і система освіти, породжує звернення до нелінійної причинності, що призводить до усвідомлення неможливості аналізу будь-якої еволюційної системи лише на основі емпіричного матеріалу, не знаючи причин і закономірностей, що породжують цей розвиток.

Роль синергетики в трансформації уявлень про освіту, цілі та завдання студентського періоду двояка. Мова йде як про синергетичну освіту, поширення синергетических знань, вивчення законів самоорганізації, так і про побудову синергетичної освітньої системи навчання та способів організації самого процесу навчання і виховання. Згідно синергетичних уявлень при виробленні стратегії освіти зовсім не обов'язково щоб кожен учасник освітнього процесу мав визначену мету, оскільки ефект самоорганізації може наступити і без постановки мети, тобто можливе "спонтанне виникнення порядку і організації із безпорядку і хаосу" [22].

З точки зору синергетичного світогляду не правомірно змішувати поняття мети і смислу, оскільки відсутність мети не означає відсутність смислу. Тому смислом стратегії освіти стає не побудова послідовності дій педагога, спрямованих на студента як на об'єкт педагогічних впливів, а створення умов для студента як майбутнього суб'єкта професійної діяльності, створення потужного, духовно збагаченого і різнопланового освітнього середовища кожен учасник якого повинен усвідомлювати не стільки мету освіти, а цінність освіти і формувати в нього слід не образ майбутньої професії, а образ майбутнього, пов'язаного з професією. Інтегроване освітнє середовище цілком може виступати моделлю такої освітньої системи.

У процесі освіти людини відбувається проникнення однієї системи ("людина") в іншу ("культура"), при чому особистість виступає одним із компонентів системи "людина", забезпечуючи її "включеність" у культуру. Вузівська підготовка – це і відрізок життєвого шляху людини, і відрізок цілісного безперервного освітнього процесу. Саме повнота проживання цього періоду дозволяє не вчитися щось робити, не намагатися щось вивчити, щоб потім працювати, а ставати професіоналом та успішно самореалізовуватися.

Особистість студента включена в систему освітнє середовище, основною цінністю якого є саморозвиток. Будучи динамічною системою, особистість перебуває в стані безперервної зміни і розвитку. У процесі такого особистісного становлення поступово все більшого значення набувають внутрішні рушійні сили, що дозволяють людині самостійніше визначати завдання і напрямки власного розвитку.

Особистість, включена в освітній процес, набуває нових властивостей і якостей. В той час як ігнорування "самості", недооцінка "фактора самоорганізації", може призвести до того, що педагогічна система знизить або "виключить" потенціал тих, що навчаються, що призведе до порушення ("збою"), а в крайніх ситуаціях і до розпаду психологічної системи. Тоді освіта втратить значимість і для студента, будучи позбавлено особистісних значеневих основ, і для викладача, оскільки трансляція знань припускає технократичний підхід, також позбавлений особистісного змісту, на противагу гуманістичному. У такій ситуації цінність гуманістичної освіти як можливості вибудувати людські взаємини між суб'єктами освітнього процесу так і залишиться нереалізованою.

1. Аптер М. За пределами черт личности: реверсивная теория мотивации / М. Аптер. – Луцк, 2004. 2. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. – М., 1990. 3. Бахарева Н. К. Субъективное благополучие как системообразующий фактор толерантности : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Н. К. Бахарева. – Хабаровск, 2004. 4. Бочарова Е. Е. Взаимосвязь ценностных ориентаций, стратегий поведения и субъективного благополучия личности : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Е. Е. Бочарова. – Саратов, 2005. 5. Буданов В. Г. Синергетические стратегии в образовании / В. Г. Буданов // Синергетика и образование. – М., 1996. 6. Воронина А. В. Оценка психологического благополучия школьников в системе профилактической и коррекционной работы психологической службы : автореф. дис. ... канд. психол. наук /

А. В. Воронина. – Томск, 2002. 7. Галажинский Э. В. Детерминация и направленность самореализации личности : Монография / Э. В. Галажинский. – Томск : Изд-во ТГУ, 2002. – 182 с. 8. Гершунский Б. С. Концепция самореализации личности в системе обоснования ценностей и целей образования / Б. С. Гершунский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 3-7. 9. Головаха Е. И. Психологическое время личности / Е. И. Головаха, А. А. Кроник. – К., 1984. 10. Джидарьян И. А. Проблемы общей удовлетворенности жизнью: теоретическое и эмпирическое исследование / И. А. Джидарьян, Е. В. Антонова // Сознание личности в кризисном обществе. – М. : Ин-тут психологии РАН, 1995. – С. 76-94. 11. Куликов Л. В. Детерминанты удовлетворенности жизнью / Л. В. Куликов // Общество и политика / Ред. В. Ю. Большаков. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2000. – С. 476-510. 12. Нартова-Бочавер С. К. Понятие "психологическое пространство личности": обоснование и прикладное значение / С. К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 2003. – № 6. – С. 37-48. 13. Нартова-Бочавер С. К. Опросник "Суверенность психологического пространства" – новый метод диагностики личности / С. К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 2004. – № 5. – С. 77-89. 14. Нартова-Бочавер С. К. Понятие "психологическое пространство личности" и его эвристические возможности / С. К. Нартова-Бочавер // Психологическая наука и образование. – 2002. – № 1. – С. 35-42. 15. Панина Е. Н. Взаимосвязь суверенности психологического пространства и субъективного благополучия личности / Е. Н. Панина. 16. Пучкова Г. Л. Субъективное благополучие как фактор самоактуализации личности : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Г. Л. Пучкова. – Хабаровск, 2003. 17. Фесенко П. П. Осмысленность жизни и психологическое благополучие личности : автореф. дис. ... канд. психол. наук / П. П. Фесенко. – М., 2005. 18. Филимонок Ю. И. Удовлетворенность собственной жизнью как феномен / Ю. И. Филимонок // Ананьевские чтения. Тезисы научной-практической конференции, 28-30 октября 1997. – СПб, 1997. – С. 342-343. 19. Шамионов Р. М. Психология субъективного благополучия (к разработке интегративной концепции) / Р. М. Шамионов. – Саратов : Сарат. гос. ун-т., 2003. 20. Человек в экстремальной производственной ситуации (опыт социологического исследования ликвидации последствий аварии на Чернобыльской АЭС). – К., 1990. 21. Чудновский В. Э. К проблеме соотношения "внешнего" и "внутреннего" в психологии / В. Э. Чудновский // Психологический журнал. – 1993. – № 5. 22. Щедровицкий Г. П. Педагогика свободы / Г. П. Щедровицкий // Кентавр. – 1993. – № 3. – С. 18-24.

Надійшла до редколегії

Л. Тищенко, канд. психол. наук

ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

В статті аналізуються підходи до спеціального навчання осіб з обмеженими функціональними можливостями та вадами розвитку.

The paper examines approaches to special education of persons with limited functional and defects.

Умовою гармонійного розвитку особистості є забезпечення процесу ефективної соціалізації, в ході якої визначається загальна спрямованість індивіда, його життєва позиція, уявлення щодо цілей свого існування, шляхів їх досягнення. Для молоді з обмеженими функціональними можливостями соціалізація виступає не лише процесом засвоєння певної системи знань, соціальних норм, цінностей та оволодіння навичками соціальної взаємодії, а й засобом соціальної інтеграції та механізмом створення рівних можливостей.

Традиційно соціальна інтеграція розглядається як саморозвиток особистості в процесі її взаємодії з різноманітними соціальними групами, інститутами, організаціями, в результаті якої формується активна життєва позиція особистості. Наскільки б успішно не склалися умови для соціальної інтеграції, її результати, більш за все, залежать від активності самої особистості.

Процес соціальної інтеграції індивіда з обмеженими функціональними можливостями здійснюється під впливом багатьох умов, як соціально контрольованих та організованих, так і стихійних. Необхідною умовою успішної інтеграції представників цієї категорії виступає культурна та суспільна самоактуалізація, а також активна робота, спрямована на соціальне вдосконалення. Таким чином, ефективна інтеграція індивіда з обмеженими функціональними можливостями надає йому можливості функціонувати в якості активного суб'єкту суспільних відносин.

Зміст сучасних вітчизняних законодавчих актів щодо підтримки, допомоги та супроводу людей з обмеженими можливостями наближається до загальноприйнятих в світі принципів шанування людської гідності. В західних країнах ці принципи втілюються у створенні системної підтримки послуг на основі екологічного та системного підходів, що дозволяє вмістити проблему людини з обмеженими можливостями в контекст оточення та тих послуг, які має в своєму розпорядженні суспільство, в тому числі, право на поліпшення якості життя, на розширення сфер реалізації психічної і фізичної активності, на реалізацію права на навчання.

Концепція спеціального навчання осіб з обмеженими функціональними можливостями та вадами розвитку базується на фундаментальних експериментальних і теоретичних дослідженнях Л. С. Виготського. Його вчення щодо компенсаторних можливостей людського організму, складної структури дефекту, динамічної взаємодії біологічного та соціального в ньому, зон актуального та найближчого розвитку визначило розвиток вітчизняної спеціальної педагогіки [1]. Для осіб з обмеженими можливостями, навчання яких у відповідності з державними освітніми стандартами неможливе в силу особливостей їх фізичних або психічних недоліків, встановлені спеціальні державні освітні стандарти. В Україні існує широко розгорнута мережа спеціальних освітніх закладів для осіб: з порушеннями слуху, зору,